

Lidt om Ludvig Holbergs Skolegang, hans Lærere og Bergens Skole.

Af J. F. Lampe.

I Historisk Tidsskrift, udgivet af den norske historiske Forening i Kristiania, 2det Bind Side 241 f. f. har L. L. Daae leveret en sammenhængende Skildring af Ludvig Holbergs Barndom og Ungdom. Hans Skolegang i Bergen omtales naturligvis der, men man faar ikke vide, fra hvilket Aar den tog sin Begyndelse; heller ikke af hvilke Lærere i de lavere Klasser han modtog Undervisning. Herom samt om Bergens Skoles Tilstand i 1694 vil nedenfor meddeles nogle Oplysninger.

I en af Bergens Kapitelsprotokoller, der nu opbevares i Rigsarkivet i Kristiania, og som omfatter Kapitlets Forhandlinger i Aarene 1686—1695, findes anført, at Aar 1694 den 12te December var Latinskolens Disciple forsamlet paa Bispegaarden i Anledning af »Skoleklædernes Distribution«.

Herved maa forstaaes den i de Tider almindelige Skik, at en Del af Skolens Beneficier, eller de saakaldte Sangopvarningspenge, blev anvendt til Disciplenes Beklædning. Der haves ogsaa Bestemmelser for, at en Trediedel af disse Penge, der oppebæres af Skolens Rektor, skulde benyttes til dermed at »forsyne Børnene med Klæder, Sko, Papir eller Bøger, saavidt det kan tilslaa og af Bispen for Ret erkjendes.«¹⁾ Ved den ovenanførte Uddeling af færdigsyede Klæder, hvis Stof var forskjelligt, var ogsaa Prisen fastsat pr. Alen saaledes, at øverste Lektie erholdt Klæde til 7¹/₂ Mk., 4de Lektie til 1 Rdlr., og de øvrige Lektier Klæde af ringere Sort, hvorimod de 5 nederste Disciple i 1ste Lektie kun erholdt hver et Par Sko.

Protokollen meddeler ogsaa en Navnefortegnelse over hver Klasses Disciple, hvoraf sees, at øverste Klasse havde i dette Aar 21 Disciple, 4de Klasse 8, 3die Klasse 9, 2den Klasse 12 og nederste Klasse 20, tilsammen 70. Over Halvten af øverste Klasse

¹⁾ Chr. Frimanns Gavebreve 1ste Del. S. 119.

var Embedsmænds Sønner fra Landet, dels i selve Stiftet, dels ogsaa fra Nordlandene, der havde afgivet mindst 6, blandt hvilke kan nævnes Saltværingen Christopher Neocomius, det vil sige Nyrop, en Prestesøn fra Lødingen, der 1720 blev Biskop i Kristiansand, og Claus Ursin, Prestesøn fra Buksnes i Lofoten, der døde 1721 som lector theologiæ i Kristiansand og Sogneprest til Tvet.

I 3die Klasse anføres som Nr. 6 Peder Holberg, og i 2den Klasse som Nr. 1 Frederik Christian Holberg, og som Nr. 3 Broderen Ludvig. Som noget særligt anfører Protokollen, at disse 3 Sønner af Oberstløjtnant Holberg erholdt det bedste Klæde, som om de havde været i øverste Klasse, uden at nogen af Skolens øvrige Disciple i de lavere Klasser fik andet Klæde end det for dem oprindelig bestemte. Det synes saaledes, som om Oberstløjtnant Holberg har i sin Tid haft en ikke saa liden Anseelse i Bergen, hvilken efter hans Død kom ved denne Leilighed hans Sønner tilgode, og dette stod vel ogsaa i Forbindelse med Forordningen af 1679, der gav Oberstløjtnanter og deres Børn Rangadel, hvorved denne maa have hørt til de høitstillede i Byen.¹⁾ Vi har saaledes seet, at Ludvig Holberg var i December 1694 Nr. 3 i Skolens 2den Klasse. Under Forudsætning af, at hans Ophold i Froens Prestegaard i Gudbrandsdalen maa henføres til Aaret iforveien eller 1693, hvorom dog ingen Sikkerhed haves — L. L. Daae antager nemlig, at han opholdt sig her 1695 eller 1696 —, kan hans øvrige Skoletid nogenlunde bestemmes. Da han nemlig blev dimitteret 1702 efter at have tilbragt 3 Aar i overste Klasse, kom han rimeligvis 1695 op i 3die Klasse, hvor han forblev i 2

¹⁾ At slutte fra de Vidner, der 28de Oktober 1672 var tilstede ved et af Oberstløjtnant Holbergs Børns Daab i Bergens Nykirke, hvilket døde i ung Alder, maa han have staaet i Forbindelse med Byens mest ansete Personer. Disse Daabsvidner vare nemlig: 1. Hans Hansen: han var kongelig Kommissær og forrettende Stiftsbefalingsmand over Bergenhus Lehn: adlet 1676 med Navnet Lilienskjøld. 2. Herman Garmann; han havde været Generaltoldforvalter; var nu Præsident: gift 2den Gang med Biskop Ludvig Munthes Datter Katrine. 3. Volqvard Volqvardssen (Risbriecht), kongelig Landkommissær, hvis Datter Silla var gift med Bispesønnen Johannes eller Hans Ludvigsen Munthe, der døde i Bergen 1706 som Borgermester. 4. Maren Hansdatter, Datter af ovennævnte Hans Hansen: hun var gift med Oberst og Kommandant paa Bergenhus Bendix von Hatten. 5. Boel eller Bodil Garmann, Datter af nævnte Herman Garmann: hun havde først været gift med Toldforvalter i Bergen Leonard Larsen Grøtaker og anden Gang med Tolder Frederik Kohlmann. 6. Ingeborg Pedersdatter. Søster til Oberstløjtnant Holbergs Hustru: hun var da gift med den rige Tolder i Bergen Hans Clausen, der ved sin Død 1702 efterlod en Formue af 34,297 Rdr.

Aar, og ligesaa længe var han i 4de Klasse. Hans hele Skolegang maa altsaa have været 8 à 9 Aar. Dette synes vel at have været en meget langvarig Skolegang, især for en saa begavet Discipel; men foruden at han i sin Barndom var meget sygelig, maa derhos erindres, at den i de Tider almindelige Sangopvartning ved Begravelser og Brylluper samt Disciplenes Nærværelse i Kirkerne ved Ugedagsgudstjenester gjorde et ikke lidet Skaar i den daglige Undervisning, især i en By som Bergen, der paa den Tid næst efter Kjøbenhavn var den største i begge Riger. Vi har ovenfor nævnt Christopher Nyrop, der antagelig besad gode Evner, og han sad mindst 3 Aar i overste Klasse, og Ludvig Holbergs ældste Broder Peder maa have tilbragt en Skoletid af mindst 8 à 9 Aar, da han blev dimitteret 1701, ja den nedenfor anførte Edvard Edvardsen, der siden blev Konrektor, siges endog at have gaact 14 Aar i Skole, fra sit 7de Aar, inden han blev dimitteret. Det kan saaledes slaas aldeles fast, at der, naar alle Skolens Klasser var gennemgaaet, var medgaaet mindst 8 à 10 Aar.

Ifølge den anførte Tidsangivelse for Ludvig Holbergs Skolegang er det let forklarligt, at hans Ophold i Froen som en niaars-gammel Gut ikke har efterladt noget varigt Indtryk hos ham udenfor den Tugtelse, han der fik af sin Lærer.¹⁾

Man har hidindtil været ubekjendt med de underordnede Lærere, af hvem Ludvig Holberg under sin Skolegang i Bergen modtog Undervisning; selv omtaler han dem ikke, og den eneste Kilde, hvorfra man derom kunde hente Underretning, nemlig Horerrækken i Konrektor Edvard Edvardsens Bergens Beskrivelse, er temmelig usikker, især paa Grund af at Tidsangivelsen for Hørernes Beskikkelse og Afgang ofte er udeladt. Den anførte Kapitelsprotokol, sammenlignet med andre Optegnelser, giver imidlertid fornøden Oplysning derom. I Anledning af en til Bergens Kapitel indkommen Klage fra nogle af Rektor Søren Lintrups forrige Disciple, hvori de beskyldte ham for at have afkortet deres Skolebeneficier, ønskede Rektoren, da Sagen den 24. Mai 1701 blev behandlet i Kapitlet, sine Medlæreres Vidnesbyrd om Klagens Usandfærdighed, og blev ved denne Leilighed hver Klasses Hører nævnt. I 2den Klasse var paa den Tid Hører Hans Hansen Schreuder, der var ansat som saadan 1690, eftersom hans Formand Søren Arnoldsen de Fine allerede da var Kapellan i Fane. I 3die Klasse

¹⁾ L. L. Daae i Historisk Tidsskrift, 2det Bind, S. 251 og 255.

var Hører Henrik Johansen Frimann, der ved Overenskomst af 20. Juni 1695 med sin Formand Jonas Christensen Lyster havde overtaget denne Bestilling, at regne fra Michaelis samme Aar, mod at svare ham en aarlig Afgift af 30 Rdr. paa Grund af »hans Alderdom og medfølgende Besværligheder«. Hører i 4de Klasse var Salamo Theonymus, hvis nærmeste Formand var Peder Troyel, som ved Overenskomst af 24. August 1692 med sin Formand Søren Sørensen Koch var kommen i dennes Sted mod at udrede til ham 70 Rdr. i aarlig Afgift. Vel anfører Konrektor Edvardsen eller den, som paa den Tid har fortsat Hørrækken, at »Søren blev promoveret til at være Prest i Jylland Anno 1699«¹⁾, men foruden at denne Angivelse staar i Strid med, hvad ovenfor er sagt om Søren Kochs Entledigelse, har den heller ikke den ringeste Sandsynlighed for sig, eftersom han, der var født 1624, da var altfor gammel til at overtage noget geistligt Embede. Denne Angivelse om Søren Kochs Befordring maa gjælde Peder Troyel: og denne sees ogsaa 1693 — ikke 1699, som maa være en Skrivfeil — at være bleven Sogneprest i Ørting i Aarhus Stift.²⁾ Peder Troyels Eftermand var saaledes Salamo Theonymus, der ansattes som Hører 1693.

Holbergs Lærere var altsaa: i 2den Klasse Hans Hansen Schreuder, der siden blev Klokker ved Bergens Nykirke. Søn af Sogneprest i Gloppen Hans Hansen Schreuder: i 3die Klasse Jonas Christensen Lyster indtil Høsten 1695; han blev Tredielektiehører efter Bispesønnen Ludvig Ludvigsen Munthe, der døde 1688. Denne Jonas Christensen antages at have været Søn af Hr. Christen i Lyster, der ikke nævnes hos Hatting, men findes at have været Sogneprest der 1622. Henrik Johansen Frimann var Hører i tredje Klasse fra Michaelis 1695. Hvorlænge han efter 1701 forblev i denne Stilling, er ubekjendt; maaske han tog Afsked ved sin rige Faders Død 1708. Vi finde ham igjen i Aarene 1722 — 1724 i Anledning af Udarbeidelsen af den paatænkte nye Matrikul for Norge som forrettende Lagmand, og som saadan betjente han Søndhordland og Hardanger samt Nordhordlands og Vos's Fogderier.³⁾ Det var vel til Erstatning for denne ulønnede For-

¹⁾ Norske Magazin udg. af N. Nicolaysen, 2det Bind, S. 635.

²⁾ Wibergs danske Præstehistorie, 3die Bind, S. 685.

³⁾ Danske Samlinger for Historie o. s. v. udg. af C. Bruun, O. Nielsen og A. Petersen, 4. Bind, S. 368.

retning, at han derefter blev Amtmand i Finmarken, hvor han døde 1738. Han var saaledes foruden Rektor Søren Lintrup den eneste af Holbergs Lærere, der vandt nogen borgerlig Anseelse, og som blev Vidne til denne sin Discipels Berømmelse. Henrik Friman var Søn af Johan Fredrik Frimann, Kronens Forvalter over Halsnø Klostergods, tillige Eier af Udstens Kloster og af den betydelige Gaard Hustad i Romsdalen. I 4de Klasse var fra 1693 Hører Salamo Theonymus fra Nordlandene, der døde i denne Stilling 1701, om hvem intet vides. Han er dog maaske den samme, der paa Grund af sit lange Skjæg gik under Øgenavnet »Bukken«, og med hvem Ludvig Holberg som Discipel ragede uklar.¹⁾

Bergens Skole havde, som vi har seet, i dette Tidsrum en meget stor Søgning, og paa Grund deraf maa man ogsaa antage, at den har været i god Stand og ganske anderledes end nogle Aartier senere, nemlig i Rektor Magister Erik Møinichens sidste Leveaar, da der kun var en eneste Discipel i øverste Klasse. Imidlertid var Skolen i 1694 ikke uden Mangler, idet der klagedes over Forsømmelser baade fra Hørernes og Disciplenes Side, en Følge af at baade Rektor og Konrektor var gamle og affældige Mænd og saaledes mindre skikkede til med Aarvaagenhed at paase Skolens Tarv.

Rektoren Magister Claus Nilsen Bleking maa paa den Tid have været 70 Aar eller derover; han var fra Rønneby i Blekinge og havde studeret ved Københavns Universitet, hvor han havde fuldendt sine theologiske Studier; kom derefter 1649 op til Bergen med Biskop Jens Pedersen Skjelderup som dennes Famulus og Lærer for hans Børn; blev 1652 Konrektor ved Skolen og 1663 sammes Rektor. Om hans Virksomhed haves ingen Underretning; imidlertid antages han at have været en dygtig Mand i sit Embede, da intet i modsat Retning er hørt.²⁾ Han synes at have været i mindre gode Kaar, hvorfor der ved kongeligt Reskript af 11te Oktober 1690 blev eftergivet ham et Beløb af 335 Rdr. med Renter, som han skyldte Skolen, hvilket maaske kan betragtes som Belønning for lang og tilfredsstillende Tjeneste.

Konrektoren var den for sin Bergens Beskrivelse bekendte Edvard Edvardsen. Han var født den 16de November 1630 i Bergen, hvor hans Fader Edvard Eiben var Skomager og som saadan

¹⁾ L. L. Daas i Historisk Tidsskrift, 2det Bind, S. 260.

²⁾ Norske Magazin, 2det Bind, S. 629.

tog Borgerskab 1614. Moderen var Dorthea Jochumsdatter Gyltz, maaske begge eller den ene af dem fra Holland, hvor Sønnen, efter at have studeret ved Kjøbenhavns Universitet, opholdt sig nogen Tid; senere, nemlig i 1668, foretog Sønnen en Reise til Amsterdam, for der at oppebære en ham tilfalden Arv efter sin Faders Søstermand. Han blev først Hører ved Bergens Skole 1661, fra 1663 Konrektor og tog 1673 Magistergraden.¹⁾ Hans indholdsrige Beskrivelse over denne sin Fødeby viser os en Mand med historisk Sands og stort Kjendskab til de bergenske Forholde i forskjellige Tider og Retninger. Dette hans Arbeide er et vigtigt Kildeskift og af ikke lidet Værd. Men Forfatteren selv har udenfor denne sin Beskrivelse været lidet kjendt og endnu mindre hans Virksomhed. Imidlertid har hans Sønnesøn Edvard Ottesen Schwartzkopf, der 1740 var Skolemester, Korrektor og Translater ved Waisenhuset i Kjøbenhavn og formodentlig selv havde gaaet i Bergens Skole, givet os et lidet Billede af denne sin Bedstefader i sit Erindringslexikon i følgende Træk: Han (nemlig Edvard Edvardsen) var »en berømmelig, langvarig og duelig Konrektor; han havde reist længe(?) udenlands, særdeles i Holland, med Ære og Nytte og samlet sig en saadan Indsigt og Færdighed i Mathematik, Arithmetik, Astro nomi og Astrologi, saa jeg med Frimodighed tør kalde ham en anden Tyge Brahe og præferere ham for Rømer. Udi Theologien var han en Arndt eller Tauler, og for hans Nativitet-Stillen kaldte Folk ham en Hexemester, og for hans exemplariske Levnet en Guds Mand.«²⁾

Man faar af dette Billede Indtryk af, at Konrektor Edwardsen maa have været en i flere Henseender kundskabsrig Mand, hvis hele Personlighed maa have øvet en ikke saa liden Indflydelse ikke alene paa den lærde Skole, men ogsaa i videre Kredse.³⁾ Han døde 1695 og blev begravet i Domkirken 17de Marts.

¹⁾ Norske Magazin, 2det Bind, S. 632, 629.

²⁾ Danske Samlinger, 4de Bind, S. 84.

³⁾ Edvard Ottesen Schwartzkopf var født omtrent 1700 i Mangers Prestegjeld i Nærheden af Bergen, hvor hans Fader Otto Edwardsen paa den Tid var Kapellan hos Sogneprest Michal Hansen Schwartzkopf, med hvis Datter Apollone han var gift. Han antog tilligemed sine øvrige Søkende Familienavnet Schwartzkopf efter Moderen. Foruden sit nævnte Skrift, der bærer Titel af »et lidet Erindringslexicon over adskillige Personer saavel i de ældre som yngre Tider, hvad deres Studier og Konster angaar, ad methodum celeberrimi Grammii, Hafn. d. 9de Junii 1740«, og som findes i Manuskript i det store

Paa Grund af Rektors Alderdøm og Affældighed blev allerede 1681 stillet ham ved Siden en Vice-Rektor, nemlig Kantor, Magister Søren Pedersen fra Sogn, hvem det blev paalagt at lette Rektor og Konrektor i deres Skolearbejde ved at overtage nogle af deres Læsetimer. Skolens Anliggender synes imidlertid i det hele ikke derved at være bleven fremmet, hvorfor Biskoppen, den velfortjente Doktor Nils Randulf, maatte selv gribe ind, for om muligt at rette paa de derværende Mangler. Vi finde saaledes, at Kapitlet den 22. Januar 1694 fattede forskjellige Bestemmelser angaaende Skolens Hørere og Disciple, hvorved vi faa et lidet Indblik i dens daværende Forhold. Der blev blandt andet saaledes fastsat, at enhver Hører, der befandtes forsømmelig ved ikke at møde i de bestemte Læsetimer, skulde bøde, hver Gang saadant skete, 2 Mk., der skulde indeholdes af deres Opvarningspenge og anvendes til fattige Børns Klæder og Sko. Gjentoges Forsømmelserne, skulde Høreren suspenderes og tiltales paa sin Bestilling. Da der ofte skete Forhindringer i Læsetimerne ved Begravelser og andet saadant, blev Hørerne pligtige at læse paa deres Kammer med Disciplene hver Onsdag og Løverdags Eftermiddag til Repetition. Ingen Hører havde som saadan Tilladelse til at gaa med Kaarde paa Gaden eller i noget Samkvem, men maatte alene være forsynet dermed

---

Kongl. Bibliothek i Kjøbenhavn og nu gjengivet i Danske Samlinger, 4. Bind. S. 73 ff., haves ogsaa af ham en Samling af Salmer i pietistisk Retning, der findes i den Thottske Haandskriftsamling, hvoraf 5 ere trykte i den danske Salmeligting, udg. af Brandt og Helveg, 2. D. S. 54—59, og en af disse findes i forkortet Form i Landstads Kirkesalmebog Nr. 252. Foruden hvad ovenfor er anført om Konrektor Edvard Edvaridsen, der ogsaa havde en ældre Broder Ibbe Edvaridsen, der tog Borgerskab i Bergen som Skomager 13de August 1656 (Bergens Borgerbog 1550—1751, udg. af Nicolaysen), tilføies endvidere, at han var to Gange gift, 1. 1664 med Karen Andersdatter Buus, med hvem han havde 1 Søn, der døde i ung Alder, og Datteren Dorothea, der døde før Faderen. Ifølge Samfrændeskifte af 7de Januar 1668 tilfaldt der Datteren i Arv efter Moderen 2500 Slettedaler foruden den Arv, hun kunde vente fra Holland. 2. 27de April 1669 med Christence Schreuder, † 1684, Datter af Sogneprest til Nykirken i Bergen Otto Hansen S. og Margrethe Miltzow. I dette Ægteskab havde han følgende Børn: 1. Otto Edvaridsen f. 1670, blev 1699 Kapellan i Manger og 1707 Sogneprest s. S., † 1713, gift med den ovennævnte Apollone Michelsdatter Schwartzkopf, der døde 1758 og overlevede sin Søn Salmedigteren Edvard Ottesen; 2. Edvard Edvaridsen, død for 1718; 3. Karen Edvaridsdatter † 1757, gift med Rektor ved Bergens Skole Magister Johan Rudolph Burrenæus, der døde 17de Januar 1708; 4. Margrethe Edvaridsdatter, gift med Sogneprest til Avaldsnæs Magister Anders Hegelund.

paa Reiser. De havde at afholde sig fra Kroer og Drikkehuse under deres Bestillings Fortabelse.

Med Hensyn til Disciplene i øverste Klasse blev bestemt, at de stedse i Skolen, Kirken og Lektien (hos Læsemesteren eller Lector theologiæ) skulde være iførte deres Kapper, eller som det hedte »comparere togati«; i modsat Fald blev dem afkortet hver Gang 4 Skilling af deres Ligpenge, som skulde gives andre skikkelige Disciple. Forsømmelse i Skolen eller paa Lektien straffes første Gang i alle Klasser med Hug; anden Gang med Bøder af 4 Skilling af Ligpengene i øverste Klasse, i de øvrige Klasser med 2 og 1 Skillings Bøder, de andre flittige Disciple til Bedste. Ingen Fritid gives uden de almindelige Ferier i Hundedagene og Lov 3 à 4 Gange om Aaret. Førøvrigt havde Rektor paa Skolens Bekostning at forsyne hver Hører med en Bog, hvori Disciplenes Navne antegnes og hvad Tid de ere indsatte i Skolen, samt anføres ugentlig hver enkelts Forhold. Efterkommelsen af disse Bestemmelser blev det paalagt Vice-Rektoren at have Øie med.

Baade Rektor, Vice-Rektor og Konrektor døde samtlige i Aaret 1695, og var da Ludvig Holberg antagelig i 3die Klasse. Om hans Lærere i øverste Klasse er det Fornødne meddelt af L. L. Daae. Her tilføies kun, at Rektoren Søren Lintrup forlod Bergen 1702 paa Grund af den store Ildebrand, der overgik Byen, og forblev han i Kjøbenhavn uden at befatte sig med sit Rektorat, skjønt han øppebar dets Indtægter. Herover klagede Konrektor Burrenæus, der maatte overtage baade sine egne og Rektorens Timer, hvorefter udkom kgl. Reskript af 5. Januar 1704, ifølge hvilket det blev paalagt S. Lintrup enten inden en bestemt Tid at opgive Rektoratet eller forføie sig til Bergen. Han valgte det Første og blev samme Aar Provst paa Regentsen.